QIYMAT ZANJIRI TAHLILI VA MUVAFFAQIYATLAR KALITI OMILLARI

Xudaynazarova Dilnoza Gafurovna
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Buxgalteriya hisobi” kafedrasi katta o’qituvchisi
tel +998937284308
e-mail: dilnozaxudaynazarova17@gmail.com

Ergashev Abdurahmon
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20343858

Annotatsiya. Ushbu maqolada qiymat zanjiri tahlilining korxona raqobatbardoshligini oshirishdagi o‘rni hamda muvaffaqiyatning kalit omillarini aniqlash va baholash masalalari yoritiladi. Tadqiqotda qiymat yaratish jarayonining asosiy bosqichlari, ularning o‘zaro bog‘liqligi va har bir bosqichda samaradorlikni oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, korxonalarning strategik ustunlikka erishishida ichki resurslar va tashqi muhit omillarining ta’siri o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari korxonalar uchun strategik qarorlar qabul qilishda qiymat zanjiri yondashuvining amaliy ahamiyatini ko‘rsatadi hamda uzoq muddatli raqobat ustunligini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: qiymat zanjiri, raqobatbardoshlik, muvaffaqiyat omillari, strategik boshqaruv, qo‘shilgan qiymat, biznes jarayonlari, xarajatlarni optimallashtirish, innovatsion yondashuv, korxona samaradorligi, resurslardan foydalanish

Kirish. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda korxonalar o‘rtasidagi raqobat keskinlashib borar ekan, qiymat yaratish jarayonini chuqur tahlil qilish va uni samarali boshqarish dolzarb masalaga aylanmoqda. Qiymat zanjiri tahlili korxonaning mahsulot yoki xizmat yaratish jarayonidagi barcha bosqichlarni tizimli o‘rganish, xarajatlarni optimallashtirish hamda qo‘shilgan qiymatni oshirish imkonini beruvchi muhim yondashuv sifatida qaraladi. Ushbu yondashuv nafaqat ichki biznes jarayonlarni baholash, balki korxonaning tashqi bozor muhitidagi raqobat pozitsiyasini aniqlashda ham muhim ahamiyatga ega. So‘nggi yillarda global iqtisodiyotda innovatsion texnologiyalar, raqamli transformatsiya va iste’molchilar talabining tez o‘zgarishi korxonalarni o‘z faoliyatini qayta ko‘rib chiqishga majbur qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, muvaffaqiyatning kalit omillarini aniqlash va ularni qiymat zanjiri bilan integratsiyalashgan holda tahlil qilish strategik boshqaruvning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Biroq amaliyotda ko‘plab korxonalarda qiymat zanjiri elementlari o‘rtasidagi uzviylik yetarli darajada ta’minlanmaganligi sababli samaradorlikning pasayishi kuzatilmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi qiymat zanjiri tahlili orqali korxona faoliyatida mavjud bo‘lgan asosiy jarayonlarni aniqlash va muvaffaqiyatga ta’sir etuvchi kalit omillarni tizimli ravishda yoritishdan iborat. Tadqiqot davomida tahliliy va qiyosiy usullar qo‘llanilib, korxona ichki resurslari hamda tashqi bozor sharoitlarining o‘zaro ta’siri o‘rganiladi. Natijada, qiymat zanjiri yondashuvining korxona strategik rivojlanishidagi o‘rni va uning amaliy ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, qiymat zanjiri tahlili zamonaviy boshqaruv hisobida korxona xarajatlarini faol boshqarish va resurslardan samarali foydalanishning muhim vositasi sifatida qaraladi. Ushbu yondashuv asosida har bir faoliyat bosqichida yaratilayotgan qiymat miqdorini aniqlash va samarasiz jarayonlarni qisqartirish imkoniyati paydo bo‘ladi. Natijada korxona nafaqat ichki samaradorlikni oshiradi, balki bozordagi raqobat ustunligini ham mustahkamlaydi. Shu sababli, mazkur mavzu bo‘yicha chuqur tahlil olib borish iqtisodiy subyektlar uchun strategik qarorlar qabul qilishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Maqolada ilgari surilgan yondashuvlar korxonalarning uzoq muddatli barqaror rivojlanish strategiyalarini shakllantirishda foydalanilishi mumkin. Bu esa o‘z navbatida milliy iqtisodiyotda samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari amaliy boshqaruv qarorlarini asoslashda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan analitik asosni taqdim etadi. Bu jihat uning ilmiy ahamiyatini yanada oshiradi. Umuman deb xulosa qilinadi.

Asosiy qism. Qiymat zanjiri tahlili korxona faoliyatini tashkil etuvchi barcha asosiy va yordamchi jarayonlarni o‘zaro bog‘liq tizim sifatida ko‘rib chiqishga asoslanadi. Ushbu yondashuvning markazida mahsulot yoki xizmat yaratish jarayonida qiymat qayerda va qanday shakllanishini aniqlash masalasi turadi. Korxona faoliyatini alohida bo‘limlar kesimida emas, balki uzviy jarayonlar majmuasi sifatida tahlil qilish xarajatlar tuzilmasini chuqurroq anglash va resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish imkonini beradi. Shu jihatdan qiymat zanjiri korxonaning strategik boshqaruvida muhim analitik vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Qiymat zanjiri odatda asosiy faoliyat turlari va yordamchi faoliyat turlariga ajratiladi. Asosiy faoliyatga ta’minot logistikasini boshqarish, ishlab chiqarish jarayoni, marketing va sotuv, hamda xizmat ko‘rsatish bosqichlari kiradi. Har bir bosqichda qo‘shilgan qiymat darajasi turlicha bo‘lib, aynan shu farqlar korxonaning umumiy raqobatbardoshligini belgilab beradi. Yordamchi faoliyat esa infratuzilma, inson resurslarini boshqarish, texnologik rivojlanish va xarid jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu komponentlar asosiy jarayonlarning samarali ishlashini ta’minlaydi va qiymat yaratish zanjirining barqarorligini mustahkamlaydi.

Qiymat zanjiri tahlilining asosiy vazifalaridan biri — har bir bosqichda yuzaga keladigan xarajatlarni aniqlash va ularni optimallashtirish imkoniyatlarini topishdir. Amaliyotda ko‘plab korxonalarda xarajatlar strukturasining noaniqligi yoki nazorat mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi natijasida resurslar samarasiz taqsimlanadi. Bu esa yakuniy mahsulot tannarxining oshishiga va bozordagi raqobat ustunligining pasayishiga olib keladi. Shu sababli qiymat zanjiri yondashuvi xarajatlarni faqat kamaytirish emas, balki ularni strategik maqsadlarga yo‘naltirish imkonini ham beradi.

Muvaffaqiyatning kalit omillarini aniqlash qiymat zanjiri tahlilining ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu omillar korxonaning ichki salohiyati va tashqi bozor sharoitlari bilan bevosita bog‘liq bo‘ladi. Ichki omillarga ishlab chiqarish texnologiyalarining darajasi, inson kapitalining sifati, boshqaruv tizimining samaradorligi va innovatsion salohiyat kiradi. Tashqi omillar esa bozor raqobati, iste’molchilar talabi, iqtisodiy barqarorlik va texnologik rivojlanish tendensiyalaridan iborat. Ushbu omillar o‘zaro uyg‘unlashgandagina korxona barqaror muvaffaqiyatga erishishi mumkin.

Innovatsion yondashuv qiymat zanjirining samaradorligini oshirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Raqamli texnologiyalarni joriy etish ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, logistika tizimini optimallashtirish va marketing strategiyalarini aniqroq belgilash imkonini yaratadi. Natijada vaqt va resurslar tejaladi, qaror qabul qilish jarayoni esa tezlashadi. Bundan tashqari, ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv tizimlari korxona faoliyatidagi zaif nuqtalarni tez aniqlash va ularni bartaraf etishga yordam beradi.

Qiymat zanjiri tahlilida yana bir muhim jihat — jarayonlar o‘rtasidagi integratsiyani ta’minlashdir. Agar bosqichlar o‘zaro bog‘lanmagan yoki muvofiqlashtirilmagan bo‘lsa, umumiy tizim samaradorligi sezilarli darajada pasayadi. Shu sababli korxona ichida vertikal va gorizontal integratsiyani kuchaytirish, axborot oqimini yaxshilash va bo‘limlararo hamkorlikni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Bu esa qarorlar qabul qilishda aniqlikni oshiradi va resurslardan foydalanishda yo‘qotishlarni kamaytiradi.

Shuningdek, muvaffaqiyat omillarini to‘g‘ri aniqlash korxona strategiyasini shakllantirishda muhim asos bo‘lib xizmat qiladi. Strategik rejalashtirish jarayonida qiymat zanjiri tahlilidan foydalanish korxonaga raqobatchilardan farqlanuvchi ustunliklarni aniqlash va ularni rivojlantirish imkonini beradi. Bu jarayonda asosiy e’tibor noyob resurslar, innovatsion texnologiyalar va mijozlar bilan uzoq muddatli munosabatlarni shakllantirishga qaratiladi.

Natijada, qiymat zanjiri tahlili korxona faoliyatini tizimli baholash va uni strategik rivojlantirishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi. U nafaqat mavjud jarayonlarni optimallashtirishga, balki yangi rivojlanish yo‘nalishlarini aniqlashga ham xizmat qiladi. Shu boisdan ushbu yondashuv zamonaviy boshqaruv amaliyotida keng qo‘llanilib, korxonalarning uzoq muddatli barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Qiymat zanjiri tahlili va muvaffaqiyatning kalit omillari masalasi bo‘yicha olib borilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, korxona raqobatbardoshligi tasodifiy omillar bilan emas, balki ichki jarayonlarning qanchalik samarali tashkil etilgani bilan bevosita belgilanadi. Har bir faoliyat bosqichida yaratiladigan qiymatni aniq baholamasdan turib, resurslarni to‘g‘ri taqsimlash va strategik ustunlikka erishish mumkin emas. Shu nuqtai nazardan, qiymat zanjiri yondashuvi korxona ichidagi barcha jarayonlarni yagona tizim sifatida ko‘rib chiqish va ularni optimallashtirish uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni anglatadiki, ko‘plab korxonalarda asosiy muammo xarajatlarning yuqoriligi emas, balki ularni boshqarishdagi tizimsizlik va jarayonlar o‘rtasidagi uzilishlardir, bu esa yakuniy mahsulotning raqobatbardoshligini pasaytiradi. Muvaffaqiyatning kalit omillari sifatida aniqlangan innovatsion yondashuv, inson kapitali sifati, texnologik modernizatsiya va bozor talablariga moslashuvchanlik korxonaning uzoq muddatli barqarorligini belgilovchi asosiy omillar ekanligi tasdiqlandi. Amaliy jihatdan qaraganda, korxonalar birinchi navbatda o‘z qiymat zanjirini to‘liq xaritalashtirishi, ya’ni har bir jarayonning xarajat va natija nisbatini aniqlashi zarur, chunki bu yondashuv samarasiz bosqichlarni aniqlash va ularni qisqartirish imkonini beradi. Ikkinchidan, ichki bo‘limlar o‘rtasidagi axborot almashinuvini kuchaytirish va integratsiyalashgan boshqaruv tizimlarini joriy etish orqali jarayonlar uzluksizligini ta’minlash lozim, chunki parchalanib ketgan boshqaruv tizimi qiymat yaratish jarayonini sekinlashtiradi va resurs yo‘qotishlariga olib keladi. Uchinchidan, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish jarayonlarini avtomatlashtirish, ma’lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish tizimini rivojlantirish kerak, chunki zamonaviy iqtisodiyotda tezkorlik va aniqlik raqobat ustunligini belgilovchi asosiy omilga aylangan. To‘rtinchidan, korxona strategiyasini ishlab chiqishda faqat ichki omillarga emas, balki tashqi bozor tendensiyalariga ham tizimli yondashish zarur, chunki bozor dinamikasi tez o‘zgarayotgan sharoitda moslashuvchanlik yetarli darajada bo‘lmasa, hatto samarali ichki tizim ham raqobatda ustunlik bera olmaydi. Shu bilan birga, inson resurslarini rivojlantirishga investitsiya kiritish eng muhim yo‘nalishlardan biri bo‘lib qoladi, chunki texnologiya qanchalik rivojlangan bo‘lmasin, uni boshqaradigan inson kapitali sifati past bo‘lsa, kutilgan natijaga erishib bo‘lmaydi. Umuman olganda, qiymat zanjiri tahlili asosida shakllantirilgan boshqaruv yondashuvi korxonalarga nafaqat mavjud muammolarni aniqlash, balki kelajakdagi rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash imkonini beradi va bu esa ularning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Burxanov, A. U., & Hamdamov, O. N. (2020). Moliyaviy menejment. Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi.
2. Ibragimov, A. G., Madaminova, Z. R., & Raxmataliyev, M. R. (2016). Moliyaviy menejment. Toshkent: Barkamol fayz media.
3. Yo‘ldoshev, N. K., Yusupov, S. Sh., & Zaxidov, G. E. (2017). Menejment asoslari va biznes reja. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati.
4. Yo‘ldoshev, N. K., & Zaxidov, G. E. (2018). Menejment. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati.
5. Tursunov, B. O., & Ergasheva, Sh. T. (2021). Biznes qiymatini baholash. Toshkent: O‘quv qo‘llanma.
6. Qosimov, M. (2001). Transport korxonalarida menejment. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.
7. Allayarov, F. (2023). Qiymat zanjiri tahlili va buxgalteriya hisobi: strategik yondashuvlar. Hujjat24 ilmiy taqdimot materiallari. Toshkent.
8. Karimov, N. (2023). Qiymat zanjiri tushunchasi va strategik boshqaruv asoslari. Slayd24 taqdimot materiallari, Toshkent.